

till tiggeri. Med andra ord fanns under den studerade perioden ett slags normalitetens undervegetation, livsfärer där gränserna för vad som var normalt och vad som var avvikande var mycket vidare eller i varje fall annorlunda. Normalitetens undervegetation utgjorde också en sfär där man i viss mån kunde undkomma omsorgens kontroll och vilja till normalisering.

Invändningarna till trots: Studien *Omsorg & kontroll* utgör en mycket givande läsning. Texten präglas av ett stort kunnande och av insiktsfullhet. Det omfattande materialet utnyttjas till rika deskriptioner och utförliga redovisningar av enskilda fall i ett långt historiskt perspektiv. Det är en empiripresentation som är viktig kunskap i sig. Det finns ett stort värde i denna empiriskt detaljrika kunskap om kultur och samhälle. *Omsorg & kontroll* representerar med detta en typ av studier som vi har alldeles för få av inom dagens etnologi.

Magnus Öhlander, Södertörn

René León Rosales: *Vid framtidens hitersta gräns. Om maskulina elevpositioner i en multietnisk skola*. Södertörns högskola/Stockholms universitet/Mångkulturellt centrum 2010. 345 s. English summary. ISBN 978-91-86429-03-4.

Avhandlingen *Vid framtidens hitersta gräns. Om maskulina elevpositioner i en multietnisk skola* inleds med ett slags bakgrundsteckning. Författaren beskriver vad han menar är en ”dominerande bild” av den kategori som ofta benämns ”invandrarkillar”. Det är en bild som ofta återfinns i såväl massmedier som i mer officiella texter. I den här bilden samsas föreställningar om *pojkar* med föreställningar om *utländsk bakgrund*, och ofta framhålls *sämre skolresultat* som något som är typiskt. Dessa föreställningar, eller fördomar, utgör enligt Rosales en ”dominerande och begränsande tolkningsmall” för hur kategorin – liksom personer som identifieras i relation till kategorin – kan förstås, men också för hur de kan förstå sig själva. Det är alltså en bild som har konkreta effekter, en bild som skapar förväntningar och sätter gränser.

Den här bilden vill Rosales nyansera genom att belysa vad han kallar ”vardagen bakom statistiken”, vardagen bakom medierapporterna och de allmänna föreställningarna. Den vardagen hittar, eller söker, han i en skola i Stockholmsområdet som i avhandlingen kallas för Kärboskolan och närmare bestämt i två sjätteklasser

där, 6a och 6b. Genom fältarbete i dessa två klasser är Rosales önskan att belysa pojkars situation och de vardagliga praktikerna på en skola som är associerad med ovanstående bild; den låg i ett socioekonomiskt utsatt område och majoriteten av dess elever hade utländsk bakgrund. Syftet med avhandlingen är ”att synliggöra centrala villkor, normer och värderingar som möjliggör iscensättningen av vissa maskulina elevpositioner och försvårar andra, på en skola belägen i den norra delen av kommunen Botkyrka under studieåret 2004/2005” (s. 16). Rosales intresse är alltså riktat mot de *normer som villkorar* hur pojkarna kan bli till som elever, hur de kan agera och förstå sig själva i skolan, och inte mot individuella eller kollektiva egenskaper (s. 19).

Det framgår av inledningen att författaren haft kontakt med de två klasserna under deras tid i både fyran, femman och sexan, något som möjliggjort ett experimenterande med metoderna. Det är dock under årskurs 6 som det huvudsakliga fältarbetet utförts. Under denna period har deltagande observationer genomförts, en vanlig metod för etnologer som vill vara med och studera hur livet levs på olika platser. Dessutom har enskilda intervjuer med pojkarna i klasserna utförts. I dessa har man diskuterat teman som varit centrala för avhandlingen. Till materialet får även en del tryckta dokument räknas, särskilt Läroplanen (Lpo 94) får sig en genomläsning.

Avhandlingen består, förutom inledning och avslutning, av fem empiriska kapitel. Dessa riktar in sig på fem olika aspekter av hur praktiker i skolvardagen villkorar elevblivandet, med det gemensamt att de alla relateras till de röda trådar som har med *maskulinitet* och *etniska identiteter* att göra.

Teoretiskt betraktas materialet ur ett poststrukturalistiskt perspektiv. För Rosales innebär detta bl.a. att han lägger fokus vid det performativa skapandet av innebörder, ett skapande som alltså ska ses som villkorat av omgivande ordningsprinciper. Det innebär också att han intresserar sig för hur informanterna – pojkarna i 6a och 6b – ”dels är beroende av, dels reproducerar och förhandlar mellan normerande strukturer” (s. 19). En central figur och inspirationskälla är Michel Foucault, och det är framför allt hans syn på makt, kunskap och subjekt som vägleder det analytiska arbetet. Det för Foucault centrala begreppet diskurs definieras först brett, och inkluderar då såväl muntliga och skriftliga utsagor som materialitet. För att inte orsaka förvirring – diskurs associeras ju ofta med enbart muntlighet/skriftlighet – introduceras sedan begreppet ”ordningsprincip”, varpå begreppet diskurs

får fortsätta att avse verbala och textuella utsagor. Varför omvägen tas över ett brett definierat diskursbegrepp för att sedan ändå sluta i ett snävare, är egentligen oklart.

Teoretisk och begreppslogisk vägledning har också hämtats från Louis Althusser tankar om interpellation, dvs. tanken att vi blir till som subjekt som en effekt av ideologiska tilltal, av att vi positioneras av olika ordningsprinciper som så att säga föregår det enskilda subjektet. Rosales väljer att överge begreppet ideologi till förmån, igen, för begreppet ordningsprincip, ett övergivande som görs med en hänvisning till att Althusser definition inte stämmer med avhandlingens ontologiska utgångspunkter. Kanske kan detta övergivande av begreppet tyckas konstigt, särskilt med tanke på hur ideologibegreppet sedan 1990-talet kommit att omdefinieras och användas bl.a. av författare som Žižek, Laclau och Butler. Man kan reflektera över vilka post-marxistiska associationer man går miste om när ideologi byts bort till förmån för ordningsprincip. Styrkan i Rosales nyttjande av Althusser är dock att han faktiskt försöker göra något av den statsapparat som han, i likhet med Althusser själv, menar att skolan utgör. Särskilt i kapitel 2 med den talande rubriken "Staten som interpellierande apparat" får läsaren konkreta exempel på hur barn interpelleras som elever. Materialet utgörs här dels av läroplanen (Lpo 94), dels av Skolverkets statistik. Närläsningen visar hur de olika texterna rymmer motstridiga föreställningar om den elev de samtidigt frammanar. Å ena sidan skapas eleven i relation till diskurser om människors lika värde, jämställdhet, jämlikhet och varje människas integritet (fr.a. i offentliga dokument). Å andra sidan skapas eleven som en effekt av tävlan där det är möjligt att misslyckas eller högpresentera (t.ex. i rapporter, statistik och tidningsartiklar). När denna tävlan visualiseras med hjälp av statistik och statistiska kategorier blir effekten ett hierarkiserande skapande av verkligheten byggt på ett naturaliserat, men inte givet, urval variabler.

De övriga kapitlen heter i tur och ordning "Scenografi", "Koreografier", "Undervisningen" och "Språk". De behandlar olika aspekter av det normsystem i vilket pojkar befinner sig i skolan, och som skapar villkoren för hur det är möjligt, och inte möjligt, att bli till som elev. Här breddas förståelsen för den interpellierande praktiken. Författaren lyfter fram hur det är relationer, kunskaper och praktiker i stort som tillsammans, om än motstridigt, möjliggör individens uppfattning av sig själva och andra som subjekt. De fenomen som lyfts fram kan existera i olika former på andra håll i samhäl-

let, men urvalet baseras på att de *också* förekom i den skola som studerades.

Kapitlet "Scenografi" inriktar sig på det fysiska rummet och den materialitet som arkitektur, möblering, men också kläder och klädstilar utgör. Här fokuseras stort och smått och analysen visar hur även till synes obetydliga detaljer har betydelse för hur individer kan skapas som elever i relation till skolan.

Kapitlet "Koreografier" fokuserar kroppar och kroppars rörelser. Här behandlas de försvinnande men ändå närvarande kroppar som utgörs av de elever som av olika skäl bytt skola. Berättelserna om dessa försvunna kroppar bekräftade den ordning som byggde på etnisk segregation och som bl.a. tog sig uttryck i hur informanterna relaterade till föreställningen om de "svenska elever" som gick på andra skolor. Dessa beskrevs värderande "vara mer ordningsamma, tysta och framför allt tala en 'renare' svenska" (s. 177), och deras frånvaro i den egna skolan beskrevs som en brist. Rosales beskriver hur tecknet "svensk" inte bara skapas som en Andra på skolan, utan också som en Första: någon som ses som överordnad en själv och som man strävar efter att likna. Omvänt kan man säga att pojkar alltså bar med sig en bild av sig själva som underordnade: lite sämre i svenska och med lite sämre framtidsutsikter.

Kapitlet "Koreografier" diskuterar också det intresse som tycktes dominera på Kärboskolan, nämligen fotbollen. Författaren beskriver hur fotbollen är ett medel för att lära sig saker och för att producera identitet. Ett särskilt fokus läggs här på produktionen av maskulinitet.

Kapitel 5, "Undervisningen", beskriver olika undervisningstekniker och vad dessa underförstår i synen på eleverna. Här lyfts också fram hur skolan i sin undervisning tydligt betonar blivandet. "Vad ska du bli?" är en vanlig fråga som ställs till eleverna, och författaren resonerar kring hur frågan är performativ: den skapar möjliga framtider och tänkanden kring framtider, men den skapar också identiteter i nuet. Att svara på frågan "Vad ska du bli?", är att faktiskt bli något och någon. Fotbollen framskyntar här åter som ett alternativ till de i övrigt sanktionerade yrkena: fotbollen möjliggör framgång oberoende av etnicitet och skolframgångar (något som var begärligt för dem som i någon mening visste att "skolans löfte" om att den som presterar i skolan kan få ett gott liv inte säkert gällde dem).

Det sista empiriska kapitlet heter "Språk". Här behandlas hur de språk ungdomarna använde – deras egen svenska, deras ungdomsspråk och deras föräldrars språk – alla underordnades svenskan. Rosa-

les behandlar betydelsen av dessa språk, men också relationen mellan språk och möjliga positioneringar, och han relaterar också uppkomsten av det delvis stigmatiserande ungdomsspråket som en effekt av, och ett motstånd mot, den underordning som pojkarna erför i skolsystemet.

Att skrivande handlar om representation är numera något som etnologiska avhandlingar nästan alltid förhåller sig till. Så även denna. Författaren skriver om sin syn på denna representerande praktik på ett nyanserat och insiktsfullt sätt och genomför också de strategier som han använt sig av (utgå från elevpositionen i stället för från etnisk identitet och kön, samt att lyfta fram gruppens heterogenitet) för att i minsta mån homogenera och exotisera sina informanter. Ändå leder urval och tematisering till att pojkar med invandrarbakgrund urskiljs som en grupp som underordnas i skolan, som interPELLERAS som elever på särskilda sätt. Trots att författaren på ett förtjänstfullt sätt resonerar kring hur socioekonomisk status ofta osynliggörs som en variabel med betydelse för skolprestation – i stället betonas ofta kön och etnisk identitet – så riskerar det valda materialet att upprepa samma osynliggörande. Ett alternativ till att påpeka skillnader inom en kategori är annars att påpeka eventuella likheter mellan kategorier för att på så vis nyansera stereotypa föreställningar om dem. Risken är annars att man underkommunicerar likheter, men också att man går miste om kulturella processer som möjligen inte enbart har med de utvalda tematikerna att göra (i det här fallet maskulinitet och etnisk identitet). Effekten blir då att just de kategorier som man vill dekonstruera samtidigt styrks.

Relaterad till denna diskussion är frågan om intersektionalitet, dvs. hur olika maktordningar samexisterar. Rosales skriver om detta men gör ingen stor sak av att han eftersträvar ett synliggörande av en sådan samexistens. I praktiken är det i stället bruket av begreppet ”artikulation” som i texten signalerar att här sker en sammankoppling mellan olika betydelser. Tyvärr får begreppet ofta fylla funktionen av påminnelse; genom att säga att något artikuleras påminns läsaren om hur författaren ser på materialet, men ofta får man inte veta riktigt vad det är som artikulerats och vilka nya betydelser som därvidlag skapats. Det finns också partier av texten där händelser analyseras enbart i relation till en av de valda tematikerna. Så beskrivs en händelse där två pojkar ”dissar” varandra genom att kärvtänligt småda varandras mödrar enbart i relation till maskulinitet i stället för att försöka förstå denna maskulinitet som

villkorad även av andra maktordningar. Kanske fanns det goda skäl till detta, men dessa uttalas inte.

Ett centralt begrepp i avhandlingen handlar om maskulinitet. Inledningsvis beskrivs begreppet dels som ”kopplat till det som individer som kategoriserats som pojkar/män iscensätter, dels också kopplat till de beteenden, handlingar, föremål, kläder och uttryck som både pojkar och flickor kan bruka, men som i första hand är kopplade till det maskulina inom dominerande ordningsprinciper” (s. 30). Det är huvudsakligen Connell och Hearn som refereras. Att maskulinitet väljs ut som perspektiv är inte konstigt med tanke på att studien delvis motiveras utifrån en önskan om att nyansera en stereotyp som är könad – ”invandrarpojkar”. Vid ett flertal tillfällen undrar jag dock vad som hade hänt om i stället ”kön” hade valts som analytisk ingång, eller om författaren mer förbehållslöst hade undersökt hur pojkar positioneras och positionerar sig. Det finns en risk att maskulinitet som begrepp får beskriva sådant som pojkar gör. Begreppet riskerar då, som jag ser det, att tappa i analytisk potential. Det finns också en tendens i avhandlingen att släppa det könsanalytiska fokus som antyds i inledningen. Kön och maskulinitet är i de empiriska kapitlen betydligt mindre problematiserade än vad etnisk identitet är, och analysen av de olika maskuliniteternas relation till varandra, till femininiteter och till andra positioneringar kunde ha fördjupats.

Vid framtidens hitersta gräns är en avhandling som har många starka sidor. En sådan är dess etnografi. Beskrivningar av händelser i klassrum och på skolgård, liksom av intervjuerna, är täta och detaljrika och erbjuder ömsinta visualiseringar av hur eleverna agerade och resonerade. Läsaren får insyn i hur det konkret kan se ut när elevpositioner iscensätts och laboreras med, och man får goda exempel på hur dessa iscensättningar tycks villkorande. Möjligen kan man invända mot att avhandlingen är lång, brödtextern fyller 310 sidor, och det finns åtskilliga partier där författaren borde ha strukit och kondenserat resonemang. En sådan kritisk genomskrivning kunde också ha hjälpt till att få avhandlingens poänger att framträda tydligare.

En annan styrka är det genomförda perspektivet. Även om inledningens teoretiker ibland saknas som referenser i de långa och mer empiritunga avsnitten så slirar författaren aldrig på vad det är för kunskap han är ute efter och vad för kunskap han kan uttala sig om, utan fullföljer sin teoretiska linje. En till detta relaterad fördel är att studien inte kantrar i sin beskrivning av makt. Även om olika positioneringar i skolan agerar

utifrån olika förutsättningar, så lyckas Rosales med att inte skuldbelägga exempelvis de enskilda lärarna, vare sig för hur de agerar i den observerade interaktionen eller för hur de bidragit till att organisera de rum som undervisningen bedrivs inom. Inte heller söks orsaker i pojkarnas handlingar. Dessa positioneras man som läsare att känna sympatier för, men även om deras agerande analyseras som av diskurser omstörtande eller reproducerande handlingar, så tillskrivs de aldrig förklaringsvärde som orsak. I stället är det skolan som ”apparat” – där lärarna ingår tillsammans med läroplaner, rutiner, arkitektur, inredning, undervisningspraktiker, elever osv. – som är i fokus.

Något som visserligen delvis berörs av tidigare studier, men som ändå synliggörs på ett mycket bra sätt i denna avhandling, är hur hierarkiserad etnifiering av plats verkar för dem som skapas, och skapar sig själva, i relation till den. Platsen tycks så sammanbunden med föreställningar om etnisk identitet, socioekonomisk ut-satthet och underordning att det skapas en logik som säger att framgång inte kan erhållas så länge man bor kvar. Denna logik, som konkret påverkade möjligheterna att förstå sig själv som elev, var framträdande när man talade om ”de försvunna kropparna”, de som flyttat, liksom när man reflekterade över framtiden.

I det avslutande kapitlet får läsaren följa klassen under examensdagen, men här kontrasteras den soliga examensryan med avhandlingens mer kritiska budskap: skolsystemet är en apparat som dras med ett demokratiskt problem. Skolans löfte om en god framtid för den som presterar är ett villkorat löfte. I stället tycks den ordningsprincip som skiljer mellan ”vi” och ”de”, mellan överordnad svenskhet och underordnad annanhet, vara delvis inbyggd i själva systemet. *Vid framtidens hitersta gräns* behandlar ett ämne som länge varit angeläget, intressant och politiskt viktigt. Det är en avhandling som erbjuder ett rikt empiriskt material, ingående analyser och beskrivningar och som riktar kritik mot hur särskiljande ordningsprinciper reproduceras på skolans samtliga nivåer. Det empiriska synliggörandet av hur dessa principer tar sig uttryck, hur de används och bearbetas av informanterna, men framförallt hur de har effekter på deras möjligheter att identifiera sig som framgångsrika elever med goda framtidsutsikter är avhandlingens största styrka.

Anna Sofia Lundgren, Umeå

Mattias Frihammar: *Ur svenska hjärtans djup. Reproduktion av samtida monarki*. Carlsson Bokförlag, Stockholm 2010. 214 s., ill. English summary. ISBN 978-91-7331-328-5.

Uppmärksamheten kring det svenska kungahuset var stor under våren 2010. Kronprinsessan Victorias giftermål stod i fokus för mediernas intresse och även DN hade – för några tämligen överraskande – en bilaga som uteslutande behandlade det stundande bröllopet. Mot bakgrund av denna uppmärksamhet kunde Mattias Frihammars avhandling *Ur svenska hjärtans djup. Reproduktion av samtida monarki* inte kunnat komma mer lämpligt – han disputerade den 11 juni, veckan före bröllopet.

Syftet med avhandlingen är att ”visa hur kunglighet fylls med innehåll i samspelet mellan människor, institutioner och artefakter i några olika kontexter i Sverige under 2000-talets första tio år”. För att uppfylla detta syfte har Frihammar använt sig av en mångfacetterad metodstrategi. I linje med det som brukar kallas för det rörliga sökarljuset har han deltagit i en kommuns förberedelsearbete inför ett kungabesök, vistats på en vetenskapsstation och gjort intervjuer om ett kungligt besök där, deltagit i en gudstjänst inför riksdagens öppnande, där också kungafamiljen var med, tagit del av material på Nationalmuseet i Köpenhamn, studerat en toalett översållad med kungabilder, utarbetat en frågelistasammans med Livrustkammaren och Nordiska museet, fältarbetat på Skansen under nationaldagsfirandet, gjort totalt 13 intervjuer, läst inläggen på Republikanska föreningens e-postlista, studerat tidningsklipp etc.

Teoretiskt lutar sig Frihammar mot olika forskare och traditioner. Personer som nämns är t.ex. Slavoj Žižek, Judith Butler, Michel Foucault, Anthony Giddens, J. L. Austin och Jacques Derrida. Ett viktigt inslag är ANT (Actor Network Theory) i Bruno Latours tappning. ANT handlar bl.a. om att studera de nätverk av aktörer, både mänskliga och icke-mänskliga, som formar verkligheten så som vi förstår den. Makt ses, i linje med ANT, som en konsekvens av, inte en orsak till, kollektiv handling. Kungens makt bygger på att många aktörer agerar som om kungen hade makt, inte på en hos kungen inneboende förmåga eller kapacitet.

Hur denna teoretiska mångfald harmonierar med Frihammars kunskapsmål, att dekonstruera kungligheten är kanske inte alltid så lätt att förstå. Men samtidigt öppnar den för en kreativ frihet i analys och tolkning.